

Ах, този gender! Пет мнения за една дума

Род: *същ.* само граматически термин. Да се говори за лица или същества от мъжки или женски род (gender), имайки предвид мъжки или женски пол (sex), е или шега (приемлива или не, според контекста), или грешка. Фаулърс. Речник на съвременния английски език

Онези, които биха искали да кодифицират значенията на думите, воюват за изгубена кауза, защото думите, подобно на идеите и нещата, които те означават, притежават история.

Джоан Скот. “Род: една полезна категория за исторически анализ”

Людмила Стоева

Изгубени в превода

Английската дума за граматически род – gender – през 70-те години на миналия век започва да се употребява в смисъла на “пол” от онези американски феминистки, които настояват върху фундаменталната социалност на разграниченията, базиращи се на пола. Думата свидетелства за отхвърлянето на биологическия детерминизъм, вграден в термини като “пол” или “полово различие”. Полът си е пол, но “родът” е културен конструкт. Дори когато смисълът на това разграничение се приема (полът в човешкото общество е винаги “неестествен”, винаги социално конструиран, гласи възражението), избраният от американките термин не е непременно приет охотно в другите езици. В българските академични среди поне от десетина години кипи спор как да бъде преведен той, както може да се види от петте мнения, които са представени тук.

Трудностите при превода на понятието “gender” съвсем не са уникални за България. В Унгария например се използва една и съща дума и за sex, и за gender - “nem.” По ирония на съдбата ”nem” също така е и частицата за отрицание, което води до забавни усложнения. При първия опит да се акредитират gender studies в Унгария комисията най-вероятно е била доста озадачена от документа, представящ една “не-наука” (nem-tuddomány).

По-сериозният проблем обаче възниква при опита да се разграничат sex и gender. В крайна сметка, поради наличието само на една дума в много езици, най-често срещаният подход е да се говори за социален и биологичен пол, но понякога се стига и до екстравагантни от лингвистична гледна точка решения.

Например терминът “gender blind” се превежда на унгарски като “невежество по отношение на равноправието”. Равноправието и социалното равенство като част от политическите цели на феминизма се превръщат в синоними на gender в опита да се намери адекватен превод на думата.

На финландски gender е *sukupuoli*, което буквално означава половината от рода/семейството и винаги носи подтекста на социални взаимоотношения и структура. Оказва се, че на финландски човек винаги е само половинка и никога не е “цял” без другия пол. От друга страна, на политическо ниво финландското общество е доста “безполово”, или неутрално, като резултат от силната политика за равноправие. Дори граматически финландският език е абсолютно неутрален - съществителните нямат мъжки или женски род.

На немски етимологията на термина *Geschlecht* се свързва с понятието “от същия вид или произход” и е близка до българската дума “род”. Понятието означава “хора с общ произход”, но също и “всички хора, живеещи в един период от време”. Днес *Geschlecht* има няколко нива на значение: едновременно означава граматическия род, бинарна класификация на мъжки/женски и се свързва със сексуалността и различията породени от пола. Въз основа на англо-американската традиция в съвременния немски *Geschlecht* се използва като биологична и социокултурна категория.

Дори в англоезични държави като Ирландия например, използването на правилния термин не е лесно. Въпреки че основният език в Ирландия е английският, ирландският език все още съществува и разликата между sex и gender далеч не е еднозначна. В законодателството се използват и двата термина, докато в академичния свят gender често се среща като заместител на “жени” или “женски”.

Ирландия обаче е една от малкото страни, в които лингвистичен дебат почти не съществува, а фокусът на феминизма е върху ирландския национализъм, идентичността и пост-колониалната конструкция и представяне на феминизма.

На фона на тоновете хартия, изписани по въпроса за правилния превод, холандският подход терминът “gender” да не се превежда изглежда практичен и разумен. В Холандия обаче съществува доста ясна разлика между “сексуални различия” и “gender-различия”. Типично за Холандия е дефинирането на сексуалните различия доминирани от несъзнателни, вътрешнопсихични процеси. Тъй че холандските учени имат сериозни затруднения при превода на техните трудове на английски, а не обратното.

Кой се страхува от понятието “джендър”?

Често се случва да защитавам въвеждането на термина “джендър”, след като произнасянето му е подразнило нечий пуристски слух.

Въвеждането на “български” еквивалент е твърде комично поне по две причини:

Първо – не бихме могли да консервираме езика, с всичките му чуждици като “компютър” и “бизнес” например. Знаем докъде е довел експериментът “драсни-пални клечица”. Тук се среща и с един абсурд – “чуждата” дума “джендър” вече съществува, докато умотворения като “социопол” например не съществуват никъде, с други думи те са не по-малко “чужди” за българския език. Нещо повече – съставката “социо” да не е случайно “чисто българска”?

И второ - “джендърът” е явление сложно (както ще се убедите и от последващия текст), и нека вместо да създаваме сложна дума, да си признаем, че в българския език просто няма такава, а я няма, защото го няма, или го нямаше доскоро, “този” начин на мислене.

Терминът “джендър” (англ. gender) идва от гръцката и латинската граматика, и за да бъде разбран смисълът му, добре е да се върнем към неговата етимология.

Латинският и гръцкият език класифицират съществителните имена в три категории – мъжки, женски и неутрален род. В множество случаи тази класификация се основава на биологическия пол, което я прави да изглежда на пръв поглед безпроблемна и “естествена”, макар да не е толкова очевидно какво налага твърде интензивното ѝ белязване по този признак. Често обаче и двете системи – на мъжки и на женски род, далече надхвърлят признака на биологическия пол. “Полова” принадлежност бива приписана на множество предмети, които ни най-малко не притежават полови характеристики. Същото важи и за българския език – масата (ж.р.) и столът (м.р.) ни най-малко не са символи на женственост и мъжественост, поне за повечето хора.

Несъответствието между биологическия пол и пола като социален конструкт е онова, което създава необходимостта от въвеждане на отделна категория “джендър”. Единият аспект на джендърната система е класификация, която проектира социалните значения на “мъжко” и “женско” върху неодушевения свят, като вмениява идеологията на половите роли и половите идентичности на самия език. Другият аспект представлява сбора от белези, които формират система от метазнаци. Джендърната схема бива усвоена от най-ранна възраст и без усилие бива включвана в акта на ежедневната реч, като служи за условие за “влизване в правилния език”. Това е един от ярките и ефективни начини за социализация на индивида в джендърната идеология на дадено общество.

Компонентите на джендърната парадигма включват “пол” и “джендър”. Полът обикновено се отнася до биологични характеристики “...хромозоми, външни полови органи, гонади, вътрешен полов апарат, хормонална схема, вторични полови белези, и дори структура на мозъка”. В понятието “пол” също така се включват и традиционните психологически характеристики, приписвани на мъжете и на жените.

“Джендърът” бива дефиниран като психологическа, социална и културна принадлежност към мъжкия или женския пол. Джендърът е социален конструкт и система от значения, включващи джендърната идентичност, както личностна, така и социална. С други думи азът едновременно като индивидуалност и като културен феномен. Джендърната идентичност бива дефинирана като “...еднаквост, единство и постоянство на индивида като мъж или жена (или амбивалентно), особено в проявленията си на самоосъзнаване и поведение. С думи прости – възможно е човек да бъде биологически мъж, но неговото самоосъзнаване и поведение, ще рече – неговият джендър, да бъде женски.

Антропологическите и социоисторически изследвания доказват необходимостта от предвиждане на трети или повече джендърни идентичности. За тази възможност говори сексологът Магнус Хиршфелд в редица изследвания още в началото на ХХ век. Случаи на ”трети джендър” имаме при хийрите в Индия, бердачите в Южна Америка, “заклетите девственици” в Албания – все случаи на мъже или жени, в чието поведение и социална роля са “смесени” и “мъжки”, и “женски” характеристики. Често евнусите и “старите моми” също биват разглеждани като представители на трети пол – първите, защото не са нито мъже, нито жени, а вторите, защото по възраст не могат да се причислят към девойките, а поради своето “девство” не са “жени” в общоприетия смисъл.

И така, читателю, джендъра избираш ти!

Миглена Николчина, СУ “Св. Климент Охридски”

“Мъжка вера!”

- въздишаше баба ми, когато вдигаше ръце по повод едни или други безобразия на братовчедите ми. Поради тази нейна фраза аз пък вярвам, че стихията на народния гений не е била съвсем чужда на идеята за “конструиран характер” на половото различие (освен ако не приемем, че вярата е природен феномен).

Трудността в превеждането на gender е още нерешен проблем не само за българския език. В рамките на Европейската университетска мрежа на програмите по изследвания на пола се проведе дискусия, която отразява драмата – от фински и френски до български и унгарски. Ако аз лично предпочитам да превеждам gender като “род”, водена съм от желанието да направя едновременно жест както към “женската вера” на баба ми по въпроса за раз-половеността на човешкия род, така и към англоговорящите теоретички на gender, които въведоха интернационалната научна общност в нескончаем преводачески спор.

Тук ще изтъкна два често пренебрегвани детайла. Първо: речниците твърдят, че употребата на английската дума за граматически род “gender” в смисъла на “пол” е първоначално плод на неволна или съзнателна грешка. С превода на gender като “род” ние възпроизвеждаме грешката, и то не без лингвистични основания в пластичността на българската дума, която се простира от кръвното родство и семейните отношения, през обозначаването на “категория, вид” до граматическия термин.

И второ, поне отчасти непреводимостта на термина се дължи на неговата непрецизна употреба на английски. Нерядко gender не се употребява стриктно, а като научен евфемизъм, заместващ “пол” (sex) или също така притеснителното (ако става дума за “женски изследвания”, “женска история”) “жени”. Тази непрецизност обезсмисля транслитерацията, която би извела на преден план свенливо-евфемистичните аспекти на gender (както е в случая с руското възприемане на “гендер”, продиктувано от желанието да се придаде научна престижност на изследванията на пола). Сръбският неологизъм “полност” ми се струва най-доброто решение на проблема, по-добро от оригинала всъщност. Да се обръщаме към това решение обаче и да водим още една битка ми се вижда безсмислено.

Корнелия Славова, СУ “Св. Климент Охридски”

Родът е регулираща фикция

“Gender!”- тази толкова дестабилизирана и дестабилизираща хуманитарното мислене категория отново е в криза. Дуализмът между категориите “пол” - “род” доведе не само до противопоставяне на две тенденции в женската политика (за различие или за равенство между двата пола), но и до разбягване и роене на значенията на “рода” - като социална конструкция, като метаинституция, като мрежа от властови отношения или сложна “технология”, която определя субекта. От края на 80-те години опростителското противопоставяне и разделеност на “пола” и “рода” бе подложено на критика поради връзката с тялото, което носи и усложнява значенията на женския/мъжкия род. Така дискурсивността на “рода” внесе нестабилност и във фиксирането на категорията “пол”, както и в естествеността на делението “мъжко”/”женско”. Към вече сложните отношения между категориите “пол”, “род” и “тяло” се прибави и връзката с езика – една от многото регулаторни норми, които материализират, стабилизират и фиксират тялото. Според Рози Брайдоти “родът” е “регулируваща фикция” или “вид разказ” за онези норми в културата и обществото, които ни дефинират. Явно “родът” не може да се мисли самостоятелно и отделно от полово маркираното тяло, което носи разказа, нито от езика, който го изговаря, или пък от по-общите параметри на “другостта”...

Днес “родът” е многозначна и променяща се категория, като в повечето случаи значенията ѝ се разкриват непряко чрез останалите термини, около които тя кръжи и плете мрежа от значения: женствен, мъжествен, мъж, жена, тяло, пол, биология, природа, култура, раса, класа, етническа принадлежност, идентичност, субектност, норма и т.н. Как да предадем на български език тази многопластовост? Най-лесно е да се откажем от вече въведения (макар и проблематичен) български еквивалент “род” и да използваме “пол”, “социо-пол”, “полово различие” и други по-разбираеми понятия, но тогава ще опростим и дори пропуснем интелектуалните и политически дебати, които текат в света през последните тридесет години. Според мен си струва да продължаваме родилните мъки на “рода” на български език, защото тук не става въпрос само за назоваване, а за един по-общ епистемологичен и политически проект, а именно - колкото повече използваме категорията “род” и атакуваме нейните традиционни бинарни норми, толкова по-малко валидни ще бъдат те с времето...

Димитър Камбуров, СУ “Св. Климент Охридски”

Der Genre of Gender

Или джендърът като зет (gendre, фр.) на жанра (genre, фр., англ.)

В началото Gender е нищо неподозираща неутрална и безполова (neuter) дума, оказала се призвана да отмени вековна несправедливост, основана на предразсъдък, все едно дали преднамерен или несъзнаван, като зададе утопичен хоризонт за преосмисляне на пола, половата метафорика, сексуалността и отношенията между половете. Gender идва да напомни, че не е задължително полът да се схваща като биологична част и че граматиката през категорията за род внушава по-свободно, ако ли не и объркано до безпомощност човешко отношение към пола.

Доколкото става въпрос за символизиране на пола в езика, печалбата е, че на хилядолетното предубеждение половата разлика да се мисли като биологична и непроменна даденост се противопоставя поне също толкова дълга, при това изцяло човешка традиция на по-скоро свободно или случайно боравене с пола като с ту казващ, ту неказващ, ту значещ, ту десемантизиран род.

Във френския съществителните от мъжки род едва ли се схващат като по-мъжествени от тези от женски, тяхното разпределение по правило не отговаря на мъжките и женските съществителни в, примерно, българския, който за допълнително объркване прибъгва и до категорията на средния род – същият, който позволява на английския да се измъкне по английски от неудобството вторично да мотивира безброя полово неутрални думи и разумно заделя категорията само за хора и животни, при това последните по-рядко чрез специални думи и по-често чрез т.нар. gender words: така например слоницата се представя като cow-elephant (да не се бърка с cowboy), маймуната самка – като bitch-ape, мъжките птици – чрез cock- (съотв. женските чрез hen-), а четириногите – чрез he-/she-, така че повече да се чудиш какво е общото между елена и заека или между кучката и видрата, отколкото да се губиш в сексуални догадки. Все пак и понятието gender дава фира: думата е в подозрително, при това етимологично родство с gene, ген, а оттам и с генетика и пр. производни за биологична наследственост, да не говорим за ироничната графична близост с gander, гъсок и буквално, и преносно, както и “мазен, лаком поглед”, нещо, което трябва да притеснява по-скоро руските феминистки, които без особено замисляне дебаркираха в полето на т.нар. гендерные исследования. А откакто Дж. Бътлър ни напомни през Фуко, че полът тъй или иначе винаги вече си е бил ефект на дискурса, а значи и на реда и властта му, на нас, дето в балканска нерешителност нито превеждахме, нито присвоявахме въпросния gender, сякаш ни се решава въпросът, като ни се дава шансът да си стоим при пола, който при нас и без това е щастливо разделен от секса, и да не шаваме в излишни телодвижения и словоблудства. И все пак, ако можеше да се измисли или по-добре приспособи дума, която да наблегне на социокултурната конструираност на представите ни за мъж/жена, мъжко/женско, мъжественост/женственост, би си струвало усилието.

Думата род през литературата има късмета да се родее смислово с понятието за жанр, което прави хубава аналогия с етимологично свързаните gender/genre. Мисленето за пола като за жанр и съответно за половите белези като за жанрови маркери, които във всяка отделна творба са по-скоро смесени, тъй че доминиращото или не присъствие на някои от тях в последна сметка да позволява или не жанрово разпознаване, сякаш доста би освежило представите ни: добре е да можем да си представим всеки отделен човек като допълващ в себе си мъжки и женски традиционни качества, а също и такива, които са полово неутрални, неопределими или просто ненадеждни като характеристики на пола. Ала род на български е дума дотам бременна с фолклорно-възрожденски внушения, сдвояващи я с родина, че преозначаването ѝ в посока на пол е трудна работа.

Във френския genre е от мъжки род, докато се кичи с по-скоро женска флексия, в английския е, разбира се, неутрална като gender. Ако намерим дума, която да изразява известна неутралност и да носи в себе си едновременно пола, рода и жанра, ще имаме решение на задачата.

Навремето се колебаех между грампол и полрод. Сега предлагам полород, дума, която почива на словообразователния принцип на думи като водород, кислород и пр., а значи и изразява по аналогия връзката – сродеността – на рода с пола, докато в същото време внушава и половинчатостта, смесеността и неокончателността на нашата полова конституция през омонимията с полурод. А и далечният ехтеж на полароид като едновременно поляризатор, светлинен филтър и моментална фотография също не е без полза. Също и близката асоциация с полов род не оставя съмнения за какво всъщност става дума.

Тъй че време е да започнем да говорим за полородови изследвания, социология на полорода, полородова култура и пр.

Милена Кирова, СУ “Св. Климент Охридски”

Да не мислим за българския “разум” като за мързелив

Терминът gender навлезе в българската хуманитаристика заедно с колебанията на възможността да бъде преведен. Социоложките започнаха с тромавичката дума социопол (или фразата социален пол) и постепенно към края на 90-те започнаха да използват просто пол. Това според мен е повторение, което не дава възможност да се почувства и без това доста неясната у нас разлика между традиционния пол и термина gender. Аз съм много по-склонна да използвам разпространеното между изследователките филоложки понятие род. То съвпада с една друга (много по-утвърдена) конструкция на “половата” идентичност – граматическата категория род (както е и на английски език, откъдето идва самото понятие). Вярно е, че може да бъде сбъркано с първото значение на думата род (семейство в широкия смисъл), но има много примери за понятия, които тръгват от най-обикновени думи с популярно значение, но постепенно започват да се фиксират върху някой допълнителен смисъл, когато се употребяват в достатъчно различим и специфичен контекст. Най-лесният за мен пример е терминологията на Фройд, включваща съвсем ежедневни думи на немски език. Не мисля, че трябва да се страхуваме от разпознавателното усилие, което общественото съзнание трябва да направи. В крайна сметка “социалният разум” се развива точно по пътя на адаптирането към промените, които идват с всяка нова епоха. Нека да не мислим за българския “разум” като за мързелив и по-малко кадърен, нека да му дадем възможност да преработи (необходимостта от) нови понятия върху основата на съществуващия езиков ресурс. Това ми се вижда много по-възпитателно-смыслево от въвеждането на нови тромави думи или откровени чуждици.